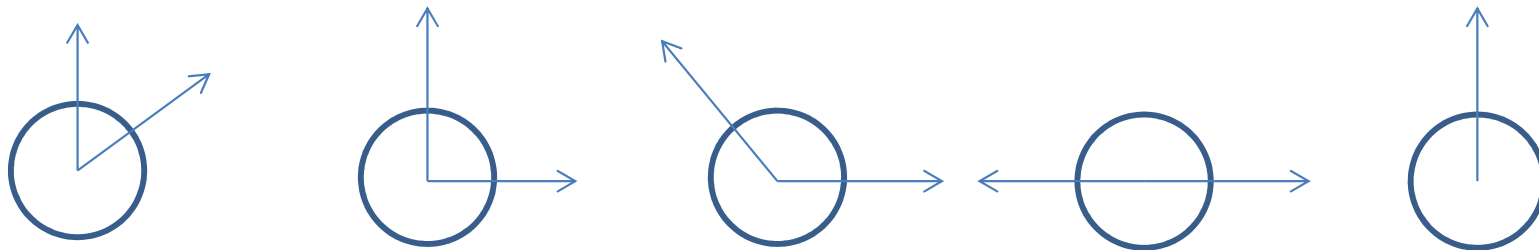

Měření úhlů (směrů)

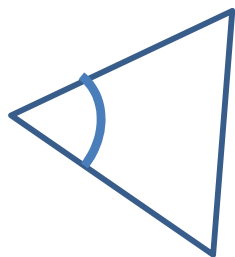
doc. Ing. Josef Weigel, CSc.

Definice

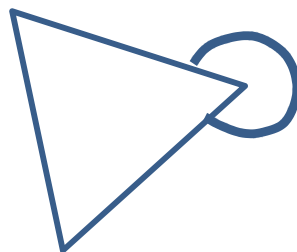
- Úhel je část roviny určena dvěma polopřímkami (rovinný úhel), prostorový úhel
- úhel: nulový, ostrý, pravý, tupý, přímý, plný

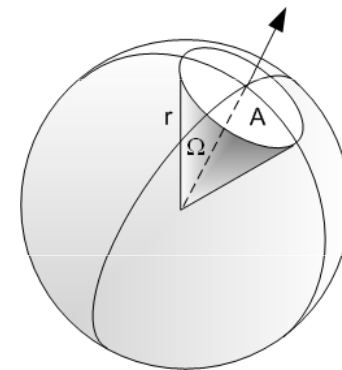
vnitřní

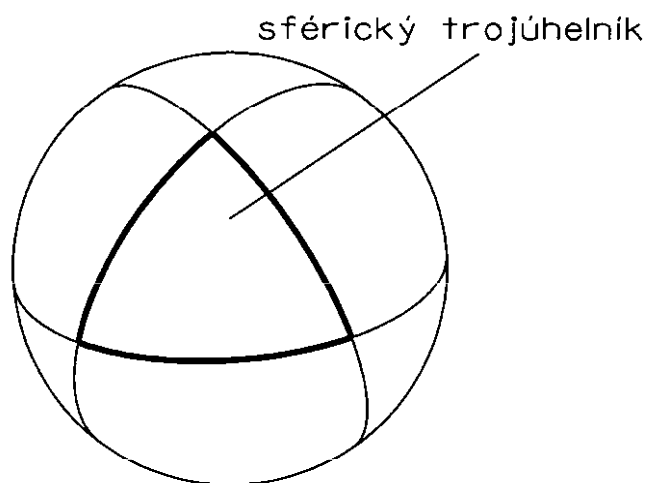
vnější

prostorový úhel

- Sférická trigonometrie (na kouli)

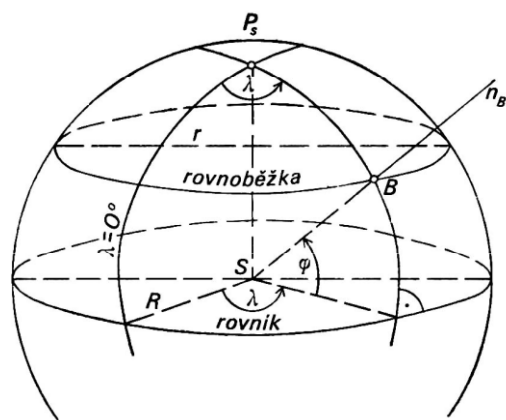

$$180^\circ < \alpha^\circ + \beta^\circ + \gamma^\circ < 540^\circ$$

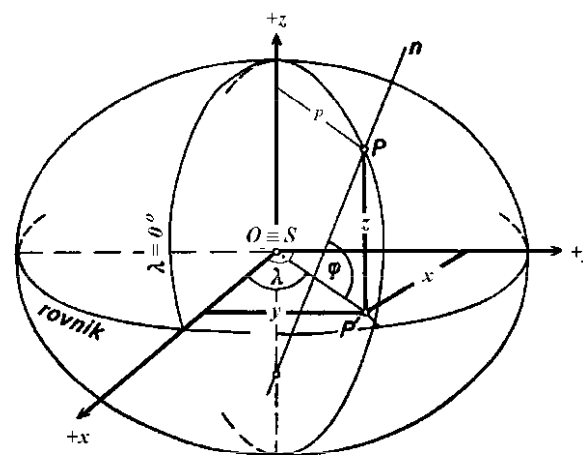
Sférický exces (nadbytek)

$$\varepsilon = \alpha + \beta + \gamma - \pi$$

s	1 km	2 km	5 km	10 km	20 km	50 km	100 km
ε	0,002''	0,009''	0,055''	0,219''	0,877''	5,48''	21,94''

koule

rotační elipsoid

Míry úhlové

Kromě délkových a plošných jednotek, užívaných výhradně v metrické soustavě, platí dosud 3 typy úhlových měr:

- **oblouková**
- **šedesátinná (sexagesimální)**
- **setinná (centesimální)**

1. Míra oblouková

- míra oblouková - úhel se zde značí obecně **arc α** a vyjadřuje se délkou oblouku kružnice o jednotkovém poloměru ($r = 1$). Plnému úhlu odpovídá hodnota 2π , přímému π , pravému $\pi/2$
- Znamená to, že kterýkoliv úhel můžeme vyjádřit jako funkci oblouku.
- Obecně platí **arc $\alpha = s/r$**
- s ..... délka oblouku
- r ..... poloměr
- Úhlovou jednotkou je radián (bezrozměrná veličina)
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Radi%C3%A1n>

2. Míra stupňová šedesátinná

- míra stupňová - šedesátinná (sexagesimální)
- plný úhel je 360° , přímý 180° , pravý 90°

Úhlovou jednotkou je stupeň (šedesátinný), který se dále dělí na minuty a vteřiny

$$1^\circ = 60' = 3\,600'' , 1' = 60''$$

vteřiny dále již mají desetinné dělení

(převodní jednotkou jsou DEG – stupně s desetinným dělením, př.: $15^\circ 30' = 15,5^\circ$ např. u kalkulačů)

Bod TUBO sítě EPN (ETRF89):

$$B = 49^\circ 12' 21,21004'' N, L = 16^\circ 35' 34,20399'' E$$

3. Míra stupňová - setinná

- míra stupňová - setinná (centesimální)
- Úhlovou Jednotkou 1^g gon (starší označení grad)
- plný úhel je 400^g , přímý 200^g , pravý 100^g
- miligon $1^{mg} = 0,001^g$
- setinná minuta $1^c = 0,01^g$
- setinná vteřina $1^{cc} = 0,01^c = 0,0001^g$

Převody úhlových měr

a) vztah mezi mírou obloukovou a stupňovou

- $arc\ \alpha / \alpha^\circ = 2\pi / 360^\circ$ $arc\ \alpha = (2\pi / 360^\circ) \cdot \alpha^\circ$
 $\alpha^\circ = (360^\circ / 2\pi) \cdot arc\ \alpha$
- radián $\rho^\circ = 180^\circ / \pi = 57,295\ 779\ 51^\circ$
- $\rho' = 3\ 437,746\ 77' ..$
- $\rho'' = 206\ 264,806'' ..$

Převody úhlových měř

b) vztah mezi mírou obloukovou a setinnou

- $arc \alpha = (\pi / 200^g) \cdot \alpha^g$
- $\alpha^g = (200^g / \pi) \cdot arc \alpha$
- radián $\rho^g = (200^g / \pi) = 63,661\ 977\ 24^g$
- $\rho^c = 6\ 366,197\ 724^c$
- $\rho^{mg} = 63\ 661,977\ 24^{mg}$
- $\rho^{cc} = 636\ 619,772\ 4^{cc}$

Převody úhlových měř

c) vztah mezi mírou šedesátinnou a setinnou

- $360^\circ = 400^g$
- $1^\circ = (400^g / 360^\circ) = 10^g/9^\circ = 1,111\ 111^g$
- $1^g = (360^\circ / 400^g) = 9^\circ/10^g = 0,9^\circ = 54'$

Měření vodorovných a svislých úhlů

Vodorovný úhel:

úhel, který svírají dvě svislé roviny, procházející středem úhломěrného přístroje a cílovými body

Svislý úhel se měří ve svislé rovině, procházející středem úhломěrného přístroje. Je definován jako úhel mezi základním směrem a směrem na cílový bod)

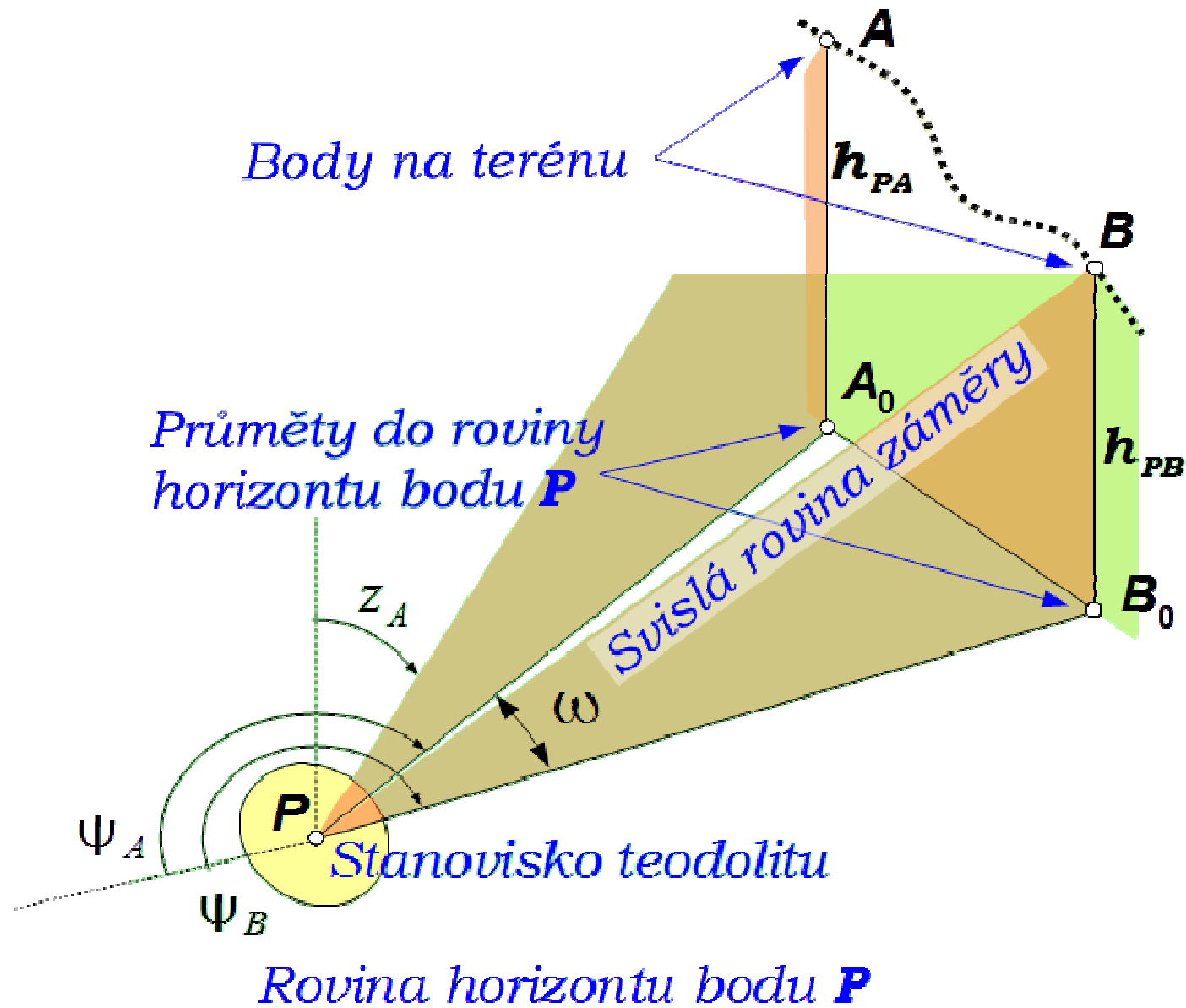
Rozeznáváme (měříme)

- zenitové úhly (základní směr je směr k zenitu)

→ $0^\circ - 180^\circ$

- svislé úhly (základní rovina je rovina zdánlivého horizontu) → $\pm 90^\circ$

Směr, vodorovný a svislý úhel

Pomůcky a přístroje pro měření (vytyčování) úhlů

- Úhloměry
- Jednoduché pomůcky
(úhlové hlavice, úhlová zrcátka, pentagony,...)
- Teodolity, totální stanice

Moderní a historická technika

Rozdělení teodolitů :

1) podle přesnosti:

- **minutové (stavební)** – nejmenší dílek je 1 nebo 2 minuty (šedesátinné nebo setinné)
- **vteřinové** – nejmenší dílek je 1 nebo 2 vteřiny (šedesátinné nebo setinné)
- **triangulační** – nejpřesnější, lze číst až desetiny vteřiny

2) Podle konstrukce

a) optomechanické

b) elektronické

3. Totální stanice (současné měření úhlů i délek)

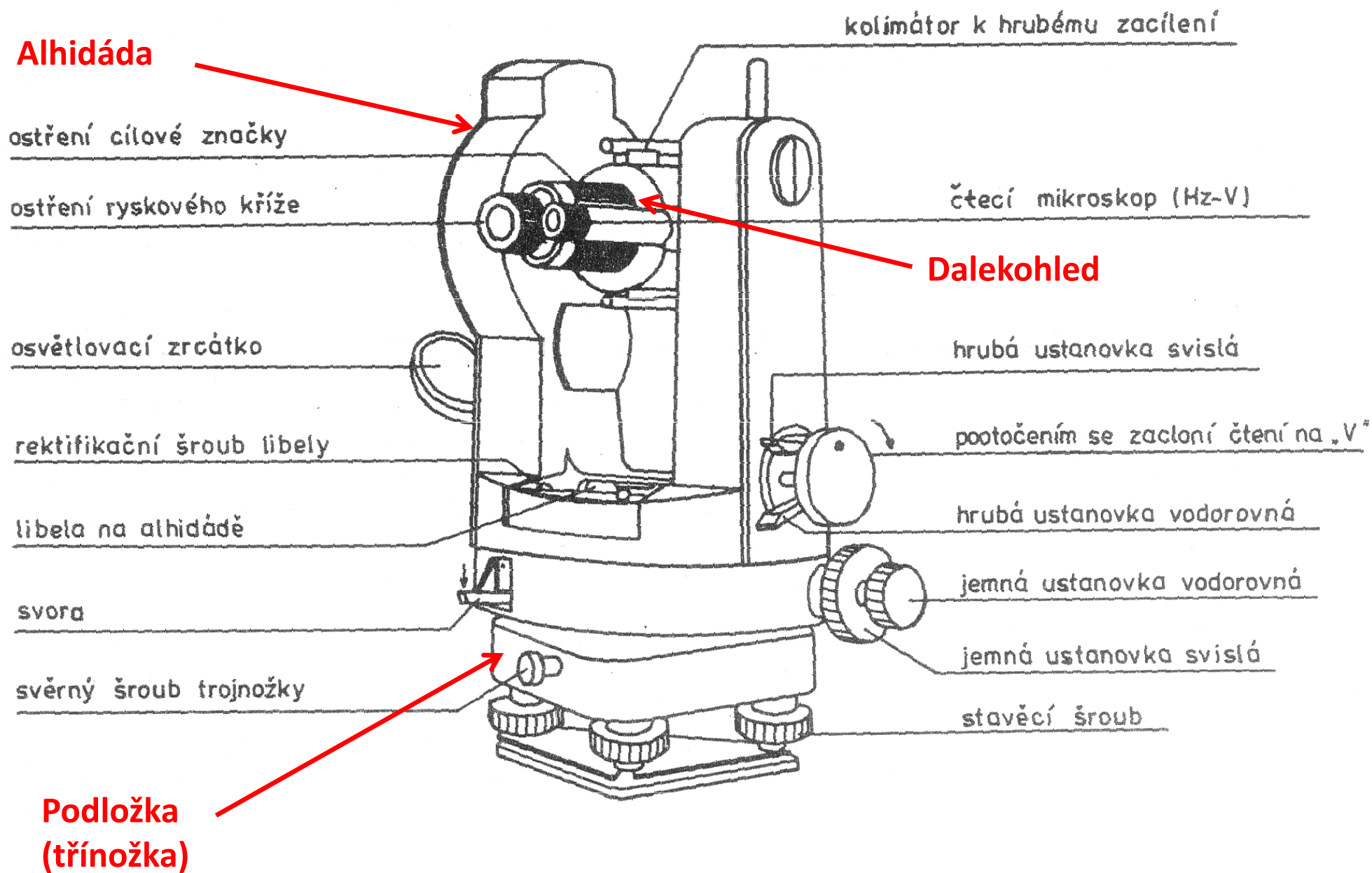
CÍLENÍ NA HRANOL:

Teodolit – základní součásti

- Pevná část (trojnožka, limbus – vodorovný kruh)
- Pohyblivá část (alhidáda – čtecí pomůcky)
  - alhidáda s rameny alhidády nesoucími dalekohled
  - dalekohled se záměrným křížem
  - libela (alhidádová), případně jiné
  - ustanovky (hrubé a jemné)
  - čtecí pomůcky

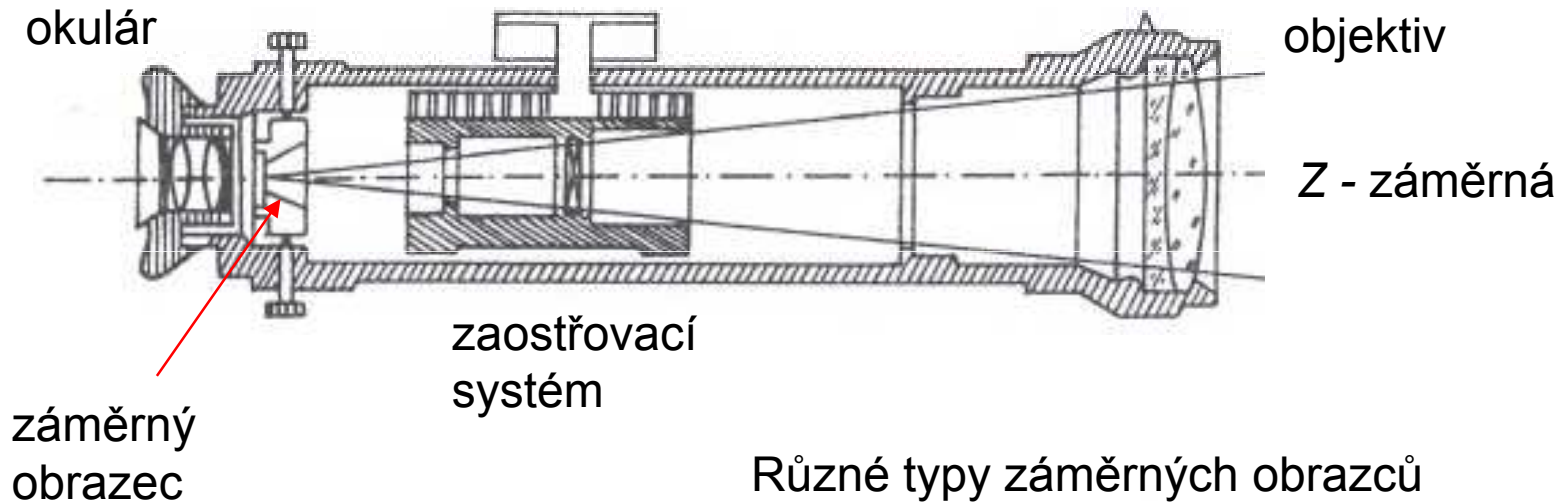
Popis teodolitu ZEISS Theo 020.

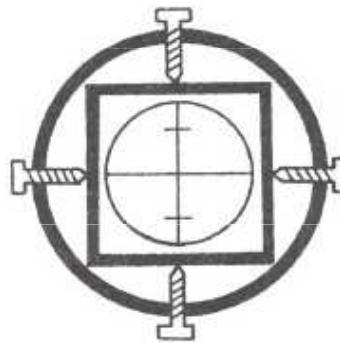
Třínožky (podložky) se stavěcími šrouby

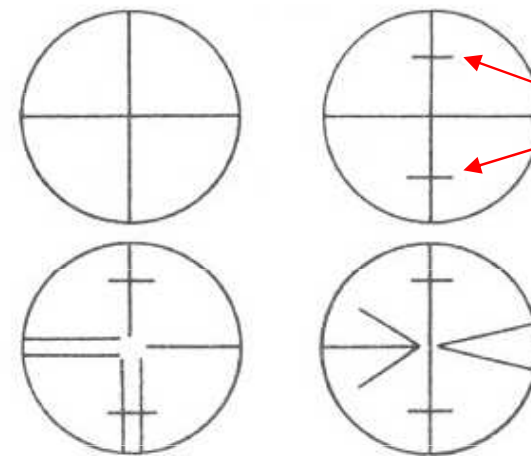
Schéma dalekohledu a záměrných obrazců teodolitu

Různé typy záměrných obrazců

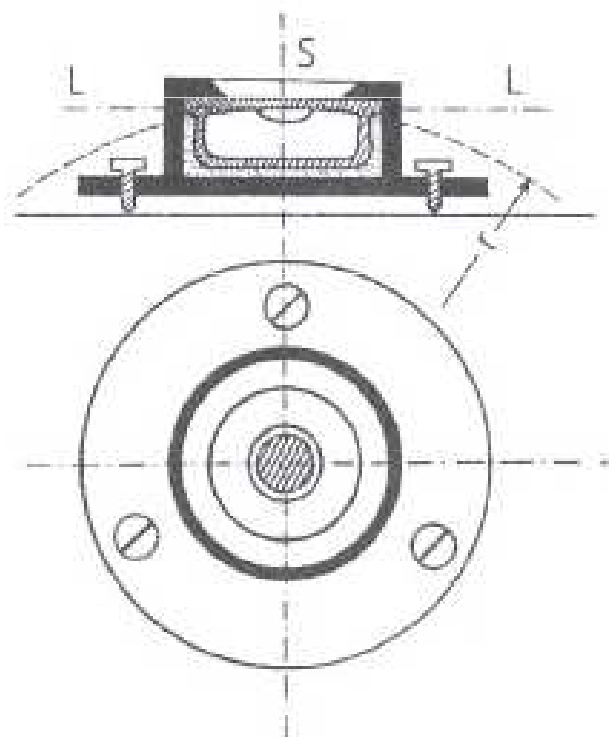
Umístění záměrného obrazce v tubusu dalekohledu

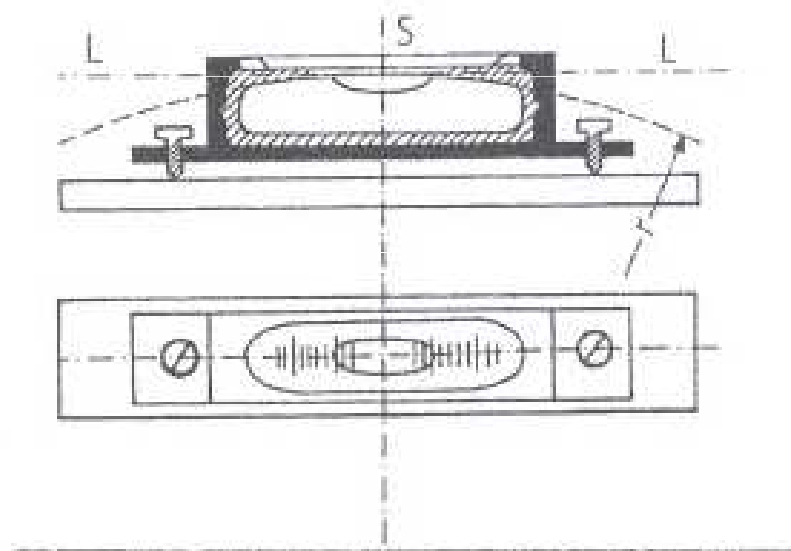
dálkoměrné rysky

Libely

Libely se využívají k urovnání přístroje (zařízení) do vodorovného nebo svislé ho směru

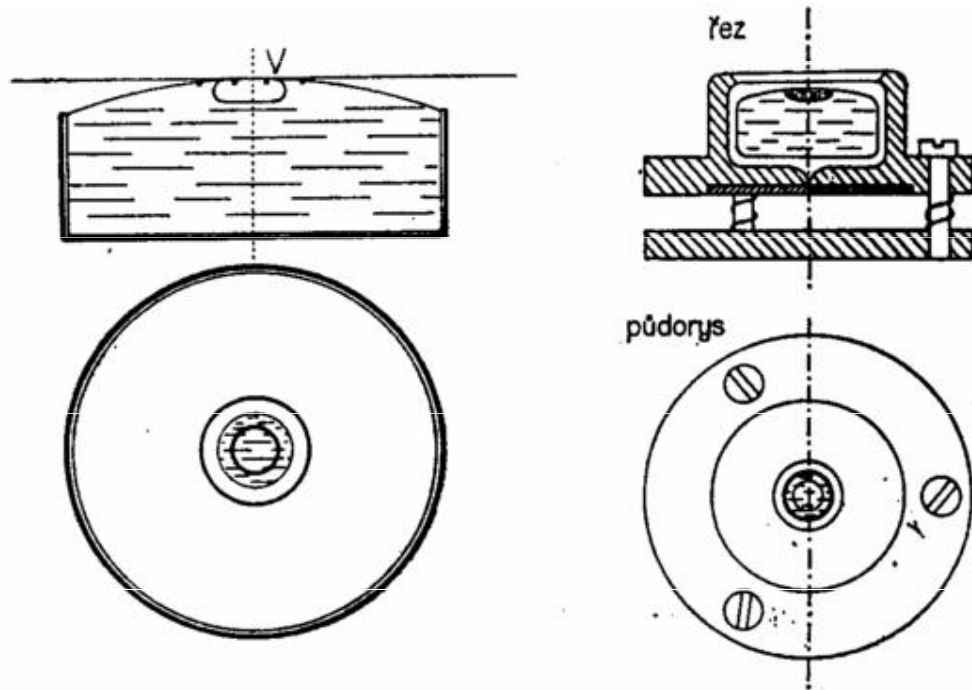

Krabicová libela

Trubicová libela

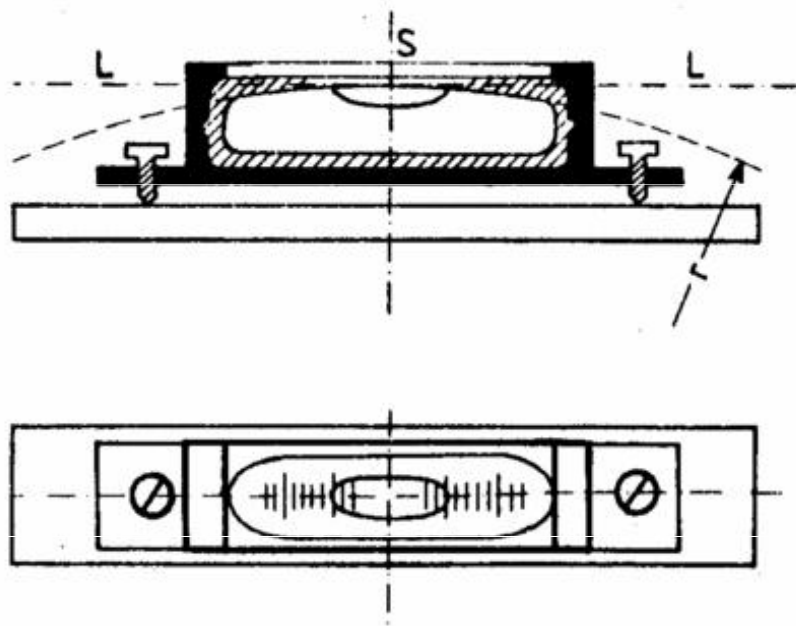
Nákres a obrázek krabicové libely

Slouží k přibližné horizontaci stroje (teodolitu)

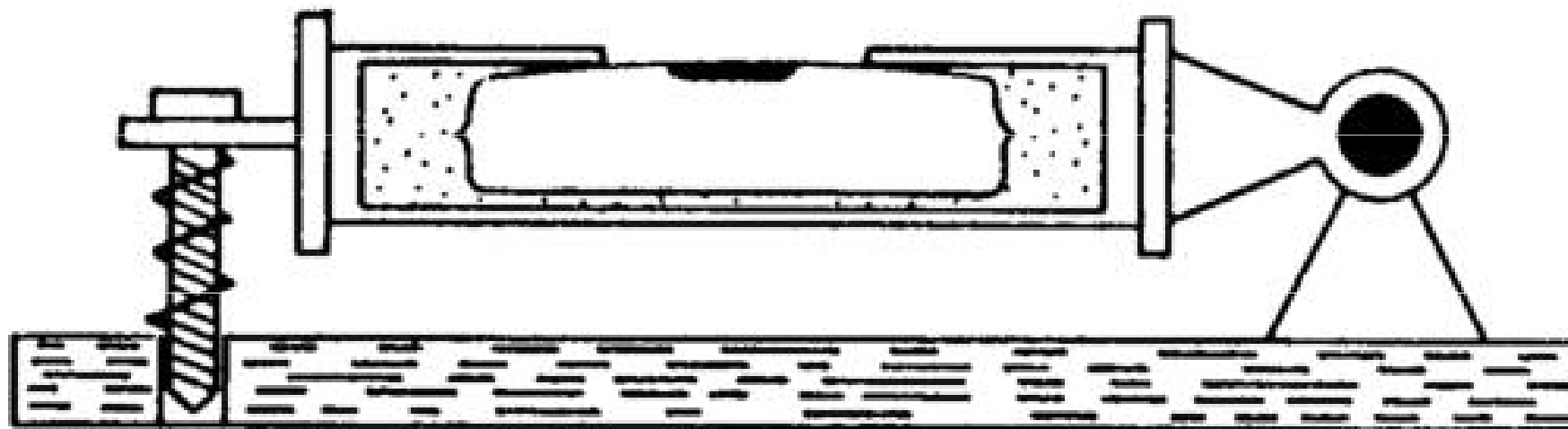

Nákres a obrázek trubicové libely – slouží k přesné horizontaci teodolitu

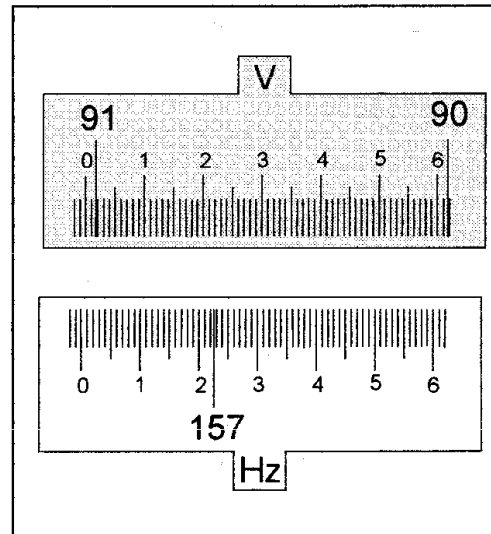
LIBELA je vyrobená ze speciálního optického skla. U méně přesných libel je válcová nádobka ohnutá, u přesných libel je vnitřní stěna válcové nádobky vybroušená do sférické plochy s poloměrem R . V nádobce je nemrznoucí kapalina s bublinou, která se při urovnání libely nachází v nejvyšším místě výbrusu. Délka bubliny se volí tak, aby při teplotě $+ 20^{\circ}\text{C}$ zakrývala asi $1/3$ délky libely. Libela je opatřena stupnicí, která je vyrytá symetricky vzhledem k středu libely (na její horní části). Interval dělení stupnice $d = 2$ mm. Citlivost libely je úhel odpovídající posunu bubliny o jeden dílek.

Schéma libely k rektifikaci.

Čtecí pomůcky (podle typu a přesnosti)

Mřížkový a koincidenční mikroskop

Mřížkový mikroskop

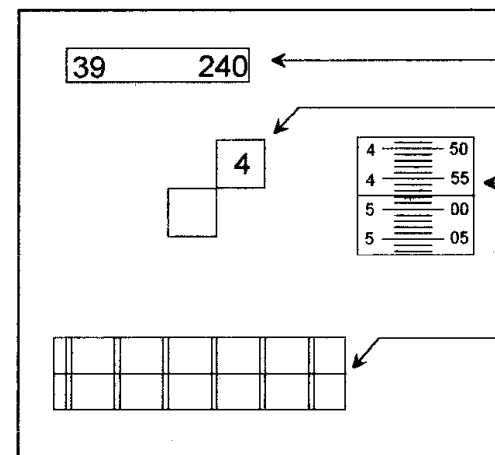
Zeiss Theo 020 B

$91^{\circ} 01,7'$ (zenitový úhel)

$157^{\circ} 22,6'$ (horizontální úhel)

Koincidenční mikroskop

Zeiss Theo 010 B

stupně

desítky minut

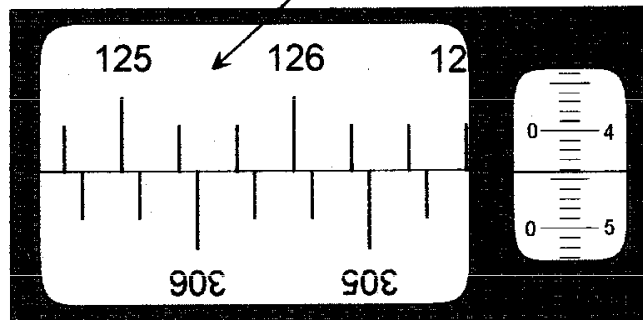
minuty a vteřiny

koincidence
hlavní stupnice

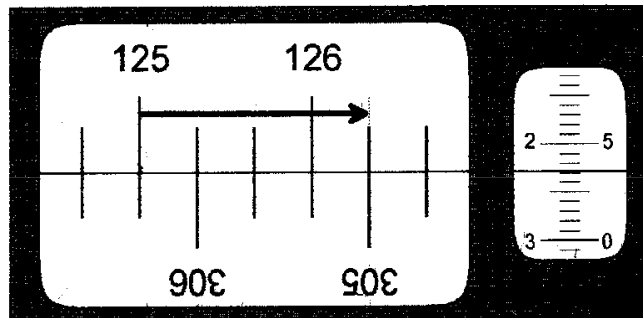
$240^{\circ} 44' 58''$

Koincidenční mikroskop

Před koincencí hlavní stupnice

Po koincenci

Hrubé čtení ..... 125° 40'
 Na bubínku ..... 2' 53"

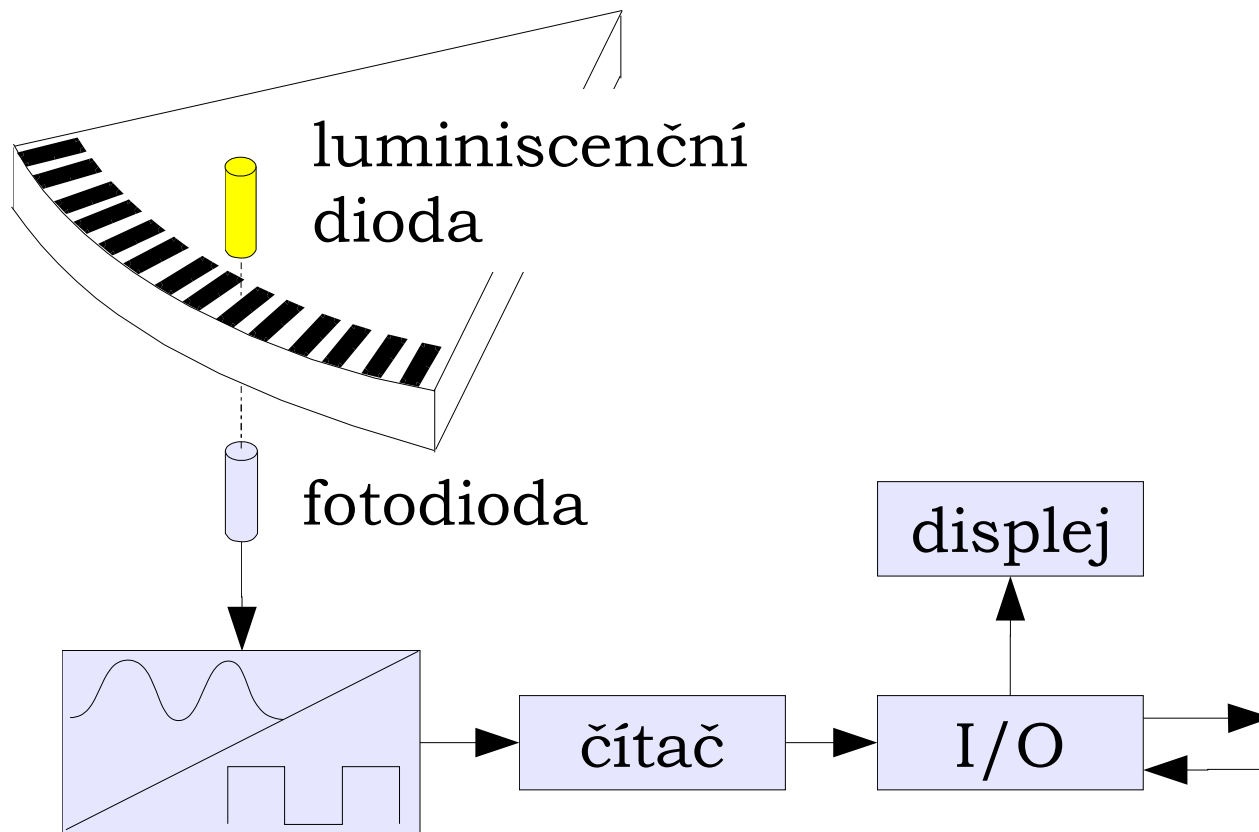
 Výsledné čtení ..... 125° 42' 53"

1. Zaostřit obraz v mikroskopu
2. Zjistit úhlový rozměr stupnice děleného kruhu -
- stupně - grady (gon)
3. Zjistit úhlovou hodnotu nejmenšího dílku hlavní stupnice
4. Mikrometrickým šroubem ztotožnit rysky hlavní stupnice děleného kruhu (koincidence)
5. Odpočítat počet dílků mezi odpovídajícími popisy hlavní stupnice
Vždy ve směru růstu číslování vzpřímené stupnice
6. Počet dílků vynásobit poloviční hodnotou nejmenšího dílku hlavní stupnice
7. Na hlavní stupnici odečíst celé stupně a desítky minut
8. Na stupnici optického mikrometru odečíst jednotky minut, desítky a jednotky vteřin

Elektronické čtení - inkrementální metoda

Převažující metoda digitálního odečítání

- ✓ Limbus (dělený kruh) je rozdělen na velké množství dílků (20 000 i více).
- ✓ Několik fotodiód přemění optický signál z luminiscenčních diód na elektrický,
- ✓ Pohybem limbu vzniká periodický signál, který se přemění v impulsy.
- ✓ Čítač registruje pulsy – hrubé čtení (asi 20 mgon).
- ✓ Interpolací mezi impulsy lze dosáhnout rozlišení asi 2 až 0,2 mgon.
- ✓ Systém je doplněn logickými obvody pro určení směru otáčení alhidády.
- ✓ Podle typu interpolace rozlišujeme metody: interferenční, optickomechanické aj.

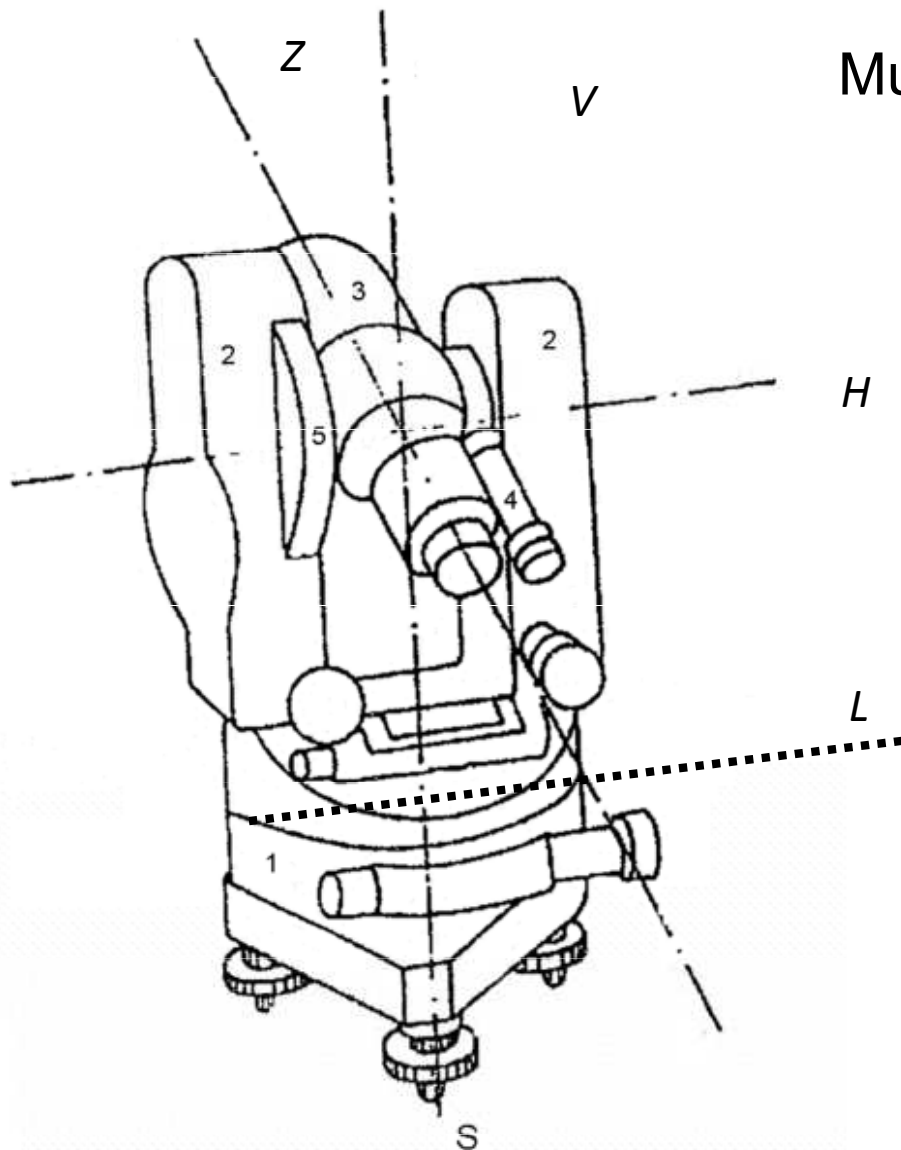
Elektronický tachymetr a příslušenství

Teodolity:

- minutové (2 mgon)
- vteřinové (0,2 mgon)
- triangulační (0,1 mgon)

Osové podmínky teodolitu

Musí být následující osové podmínky:

(1) Osa alhidádové libely kolmá k
točné ose alhidády $L \perp V$

(2) Záměrná (osa) kolmá k točné ose
dalekohledu $Z \perp H$

(3) Točná osa dalekohledu kolmá k
točné ose alhidády $H \perp V$

Nesplnění osových podmínek způsobí nepřesnosti v určení vodorovných směrů.

Chyby způsobené nesplněním podmínek (2) a (3) lze odstranit metodou měření (dvě polohy dalekohledu).

Chybu (1) pouze výpočtem – měřením sklonu osy V .

Chyby při měření vodorovných směrů

Chyby přístrojové:

- z nesprávného urovnání alhidády - libely (není splněna podmínka $L \perp V$);
- chyba kolimační (není splněna podmínka $Z \perp H$); I+II.poloha
- chyba ze sklonu točné osy dalekohledu (není splněna podmínka $H \perp V$); I+II.poloha
- chyba z excentricity alhidády (osa alhidády neprochází přesně středem kruhu); I+II.poloha
- chyba ze sklonu záměrné roviny; ...
- chyba z nediametrální polohy indexů (záměrná přímka Z neprochází alhidádovou osou V), tato chyba je konstantní, takže každý vypočtený úhel, který je rozdílem dvou směrů, je od této chyby oproštěn.
- chyba z dělení kruhu, vliv této chyby se sníží měřením osnovy směrů ve skupinách na různých místech kruhu

Chyby měřické:

- chyba z horizontace přístroje;
- chyba z centrace přístroje;
- chyba z excentricity signálu;
- chyba v cílení; čtení ...

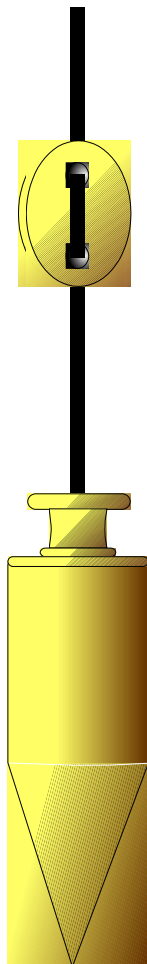
Chyby z prostředí:

- chyba z refrakce;
- chyba z vibrace (vzduchu).

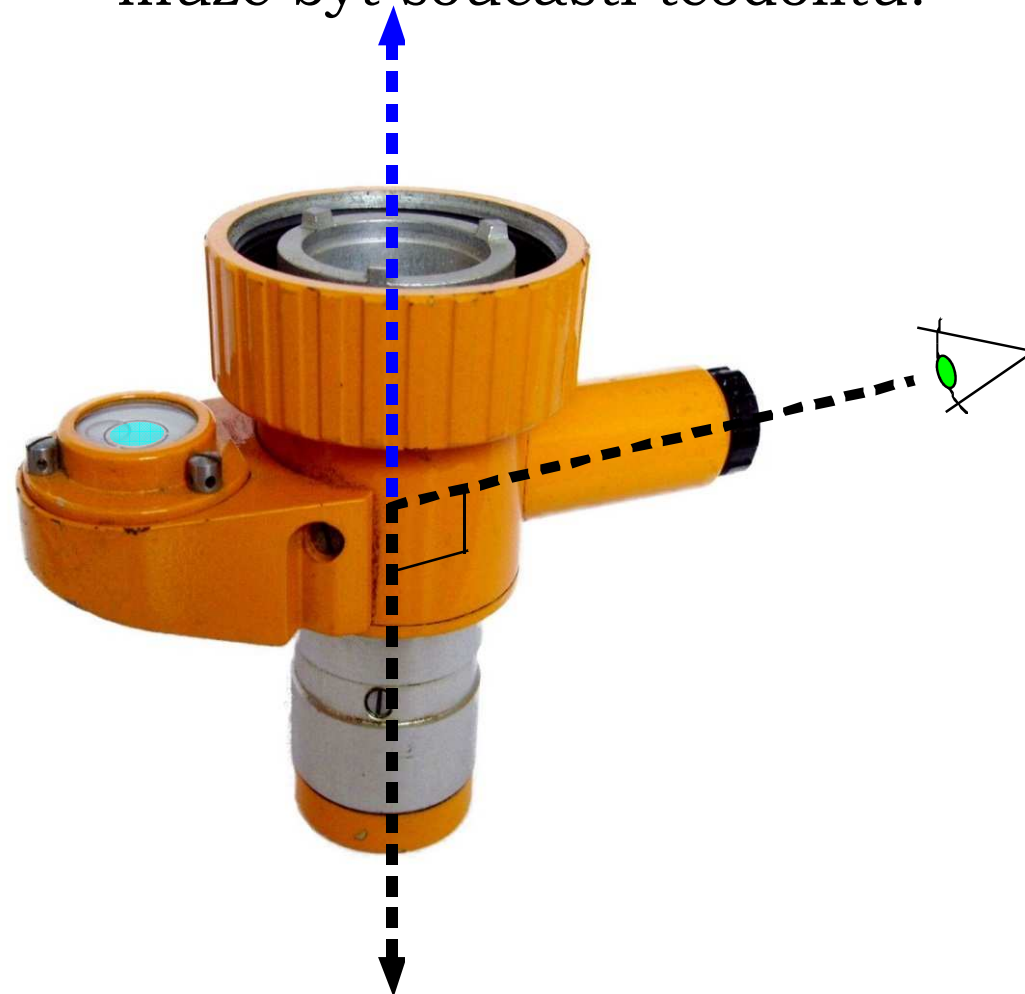

Olovnice a optický centrovač

Olovnice:
hmotnost 100 až 250 g;
přesnost centrace asi 5 mm.

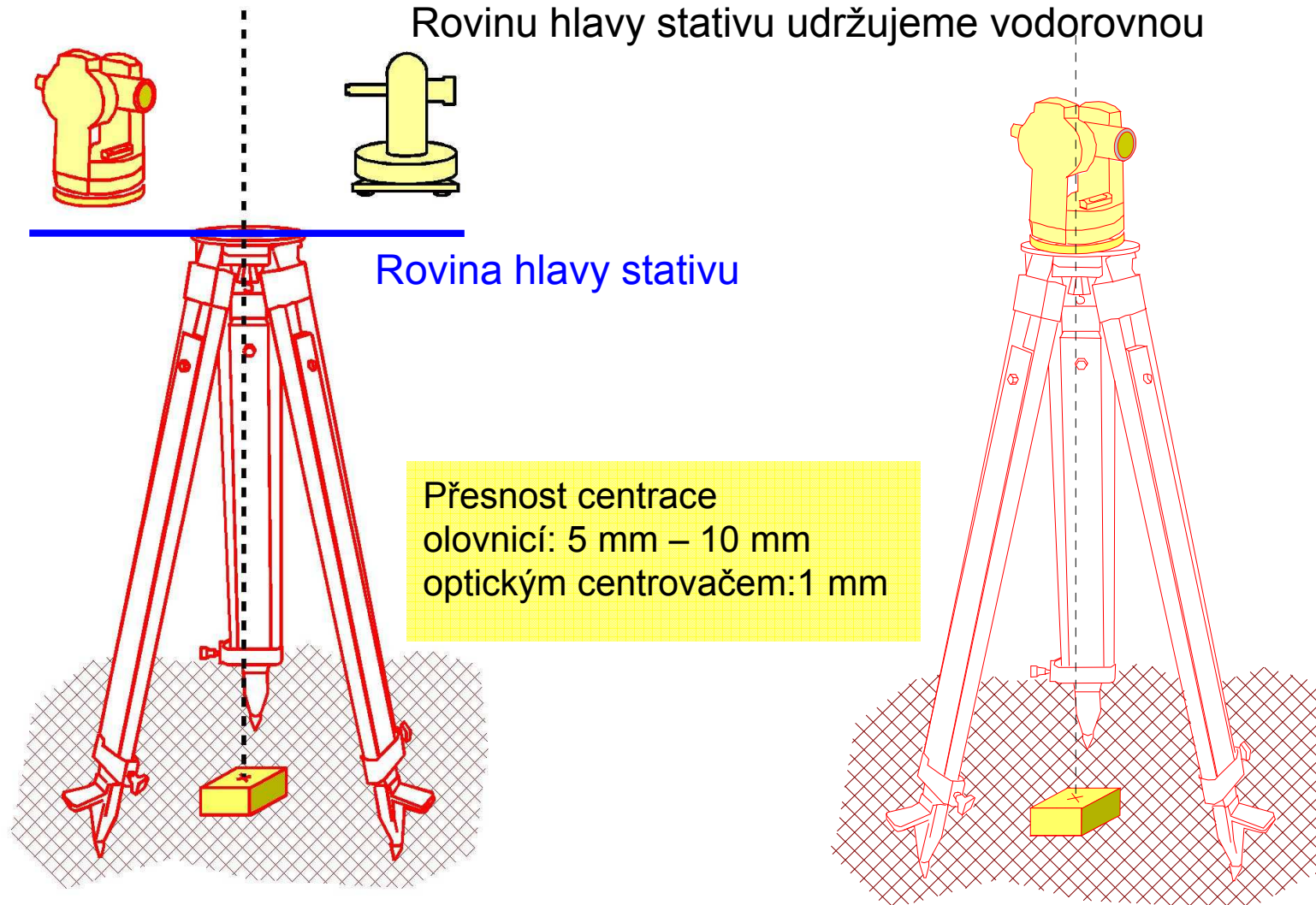

Optický centrovač:
přesnost centrace asi 1 mm;
může být součástí teodolitu.

Centrace teodolitu

1. Hrubá centrace – pouze stativ s olovníci (1-2 cm)
2. Umístíme teodolit na stativ
3. Přesná centrace – pohybem teodolitu po hlavě stativu
Rovinu hlavy stativu udržujeme vodorovnou

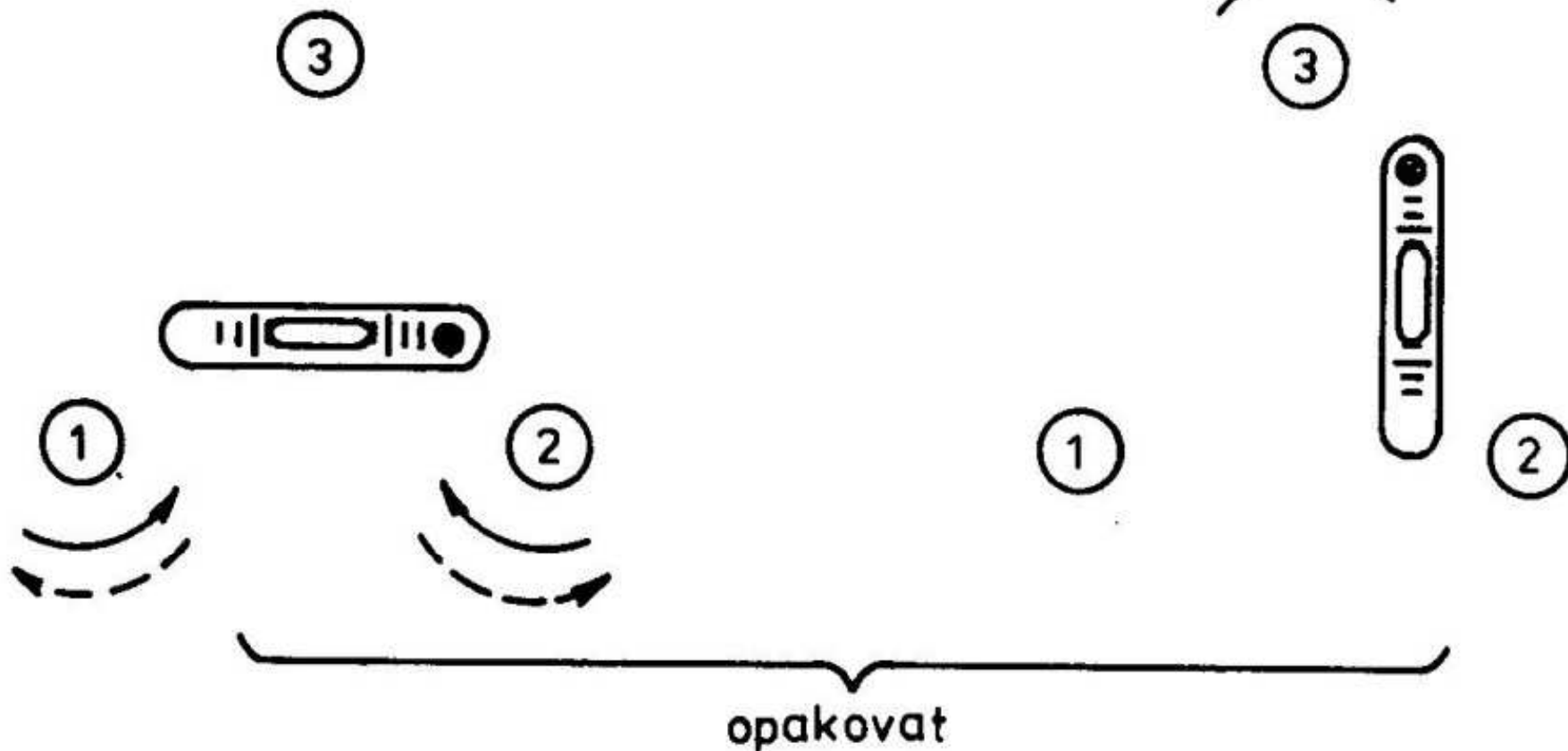

Horizontace.

Postup urovnání stroje pomocí stavěcích šroubů třínožky.

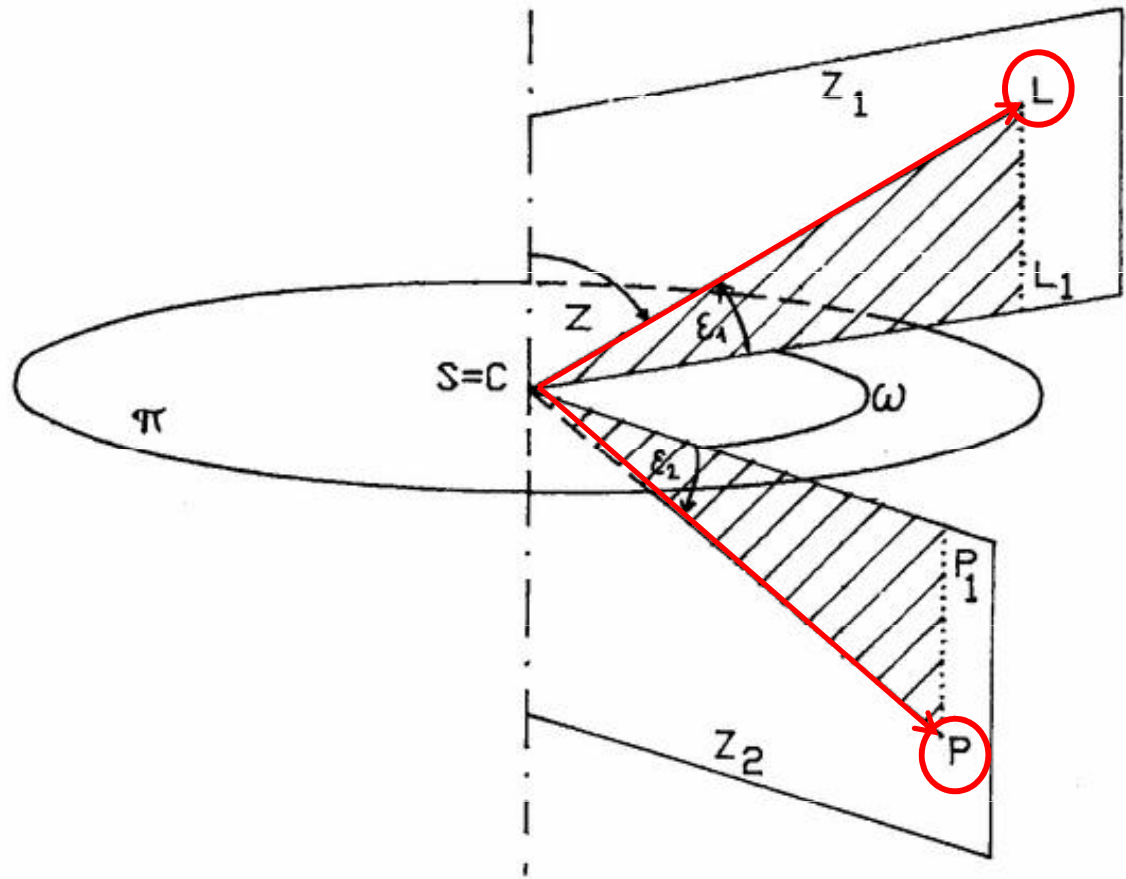
Poloha 1)

Poloha 2)

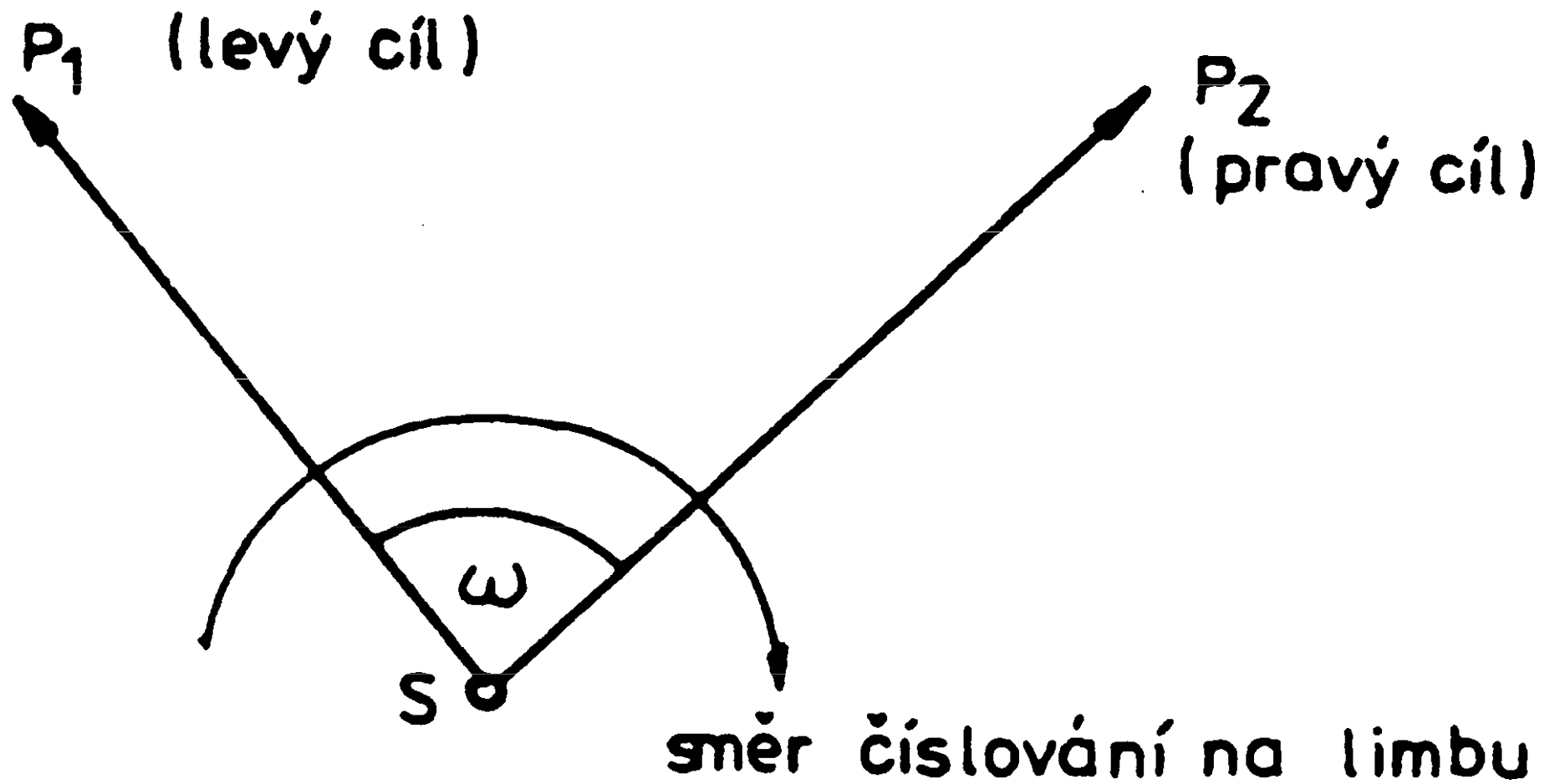

Měření směrů a úhlů

- slouží k určení vzájemného vztahu mezi zvolenými body **L** a **P**
- pro určení úhlu se musí určit dva směry a odečíst číselné hodnoty na stupnici vodorovného kruhu

Měření vodorovného úhlu (v jedné poloze dalekohledu)

Postup při měření jednoho úhlu (ve dvou polohách dalekohledu)

I. poloha dalekohledu

$$L = P_1$$

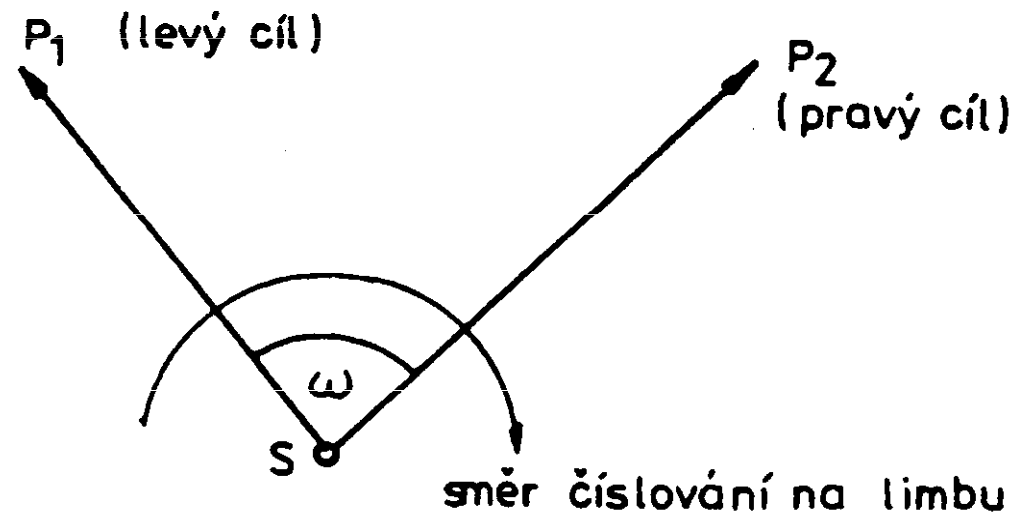
$$P = P_2$$

proložit dalekohled

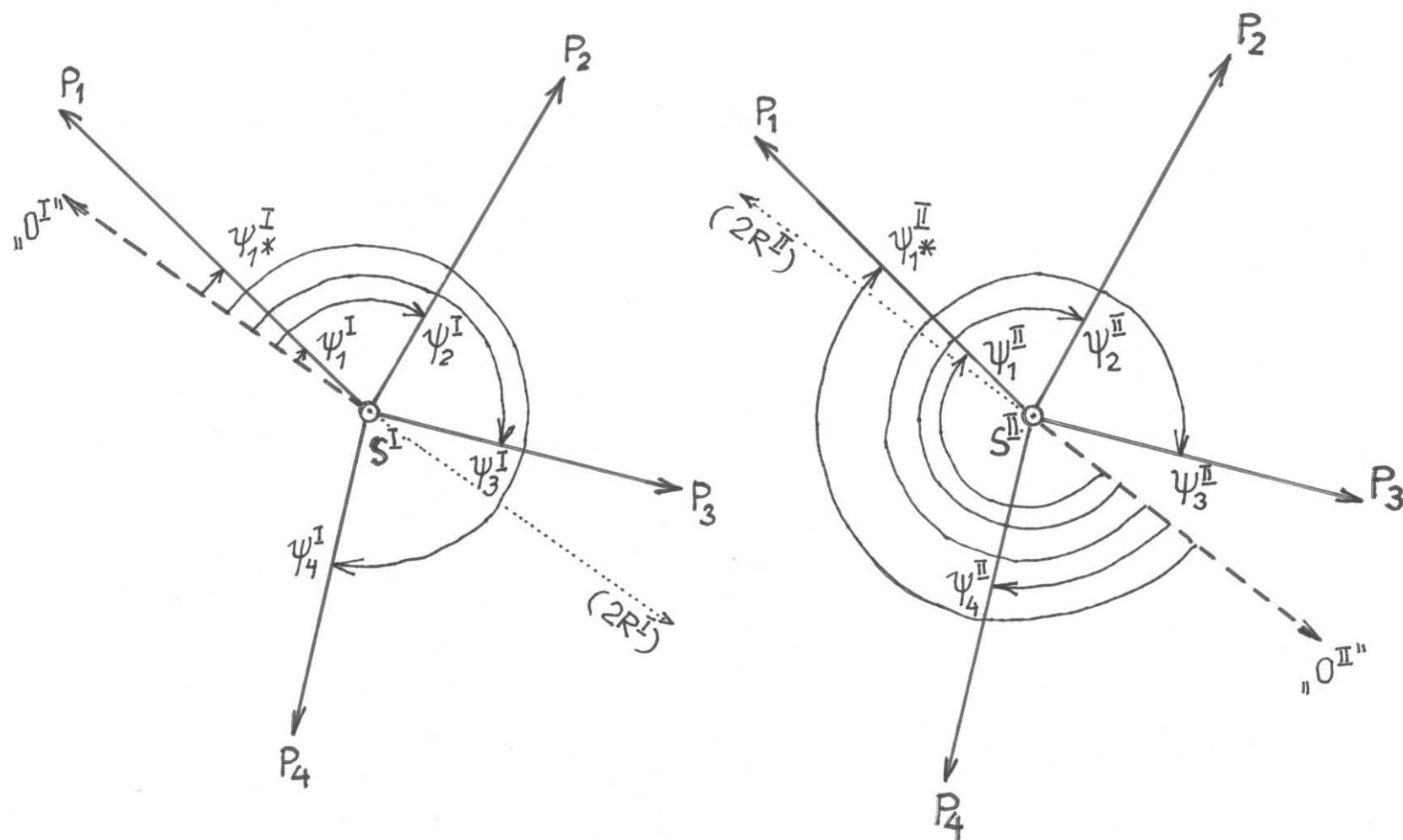
II. poloha dalekohledu

$$P = P_2$$

$$L = P_1$$

Schéma měření směrů metodou ve skupinách I. a II. poloha dalekohledu

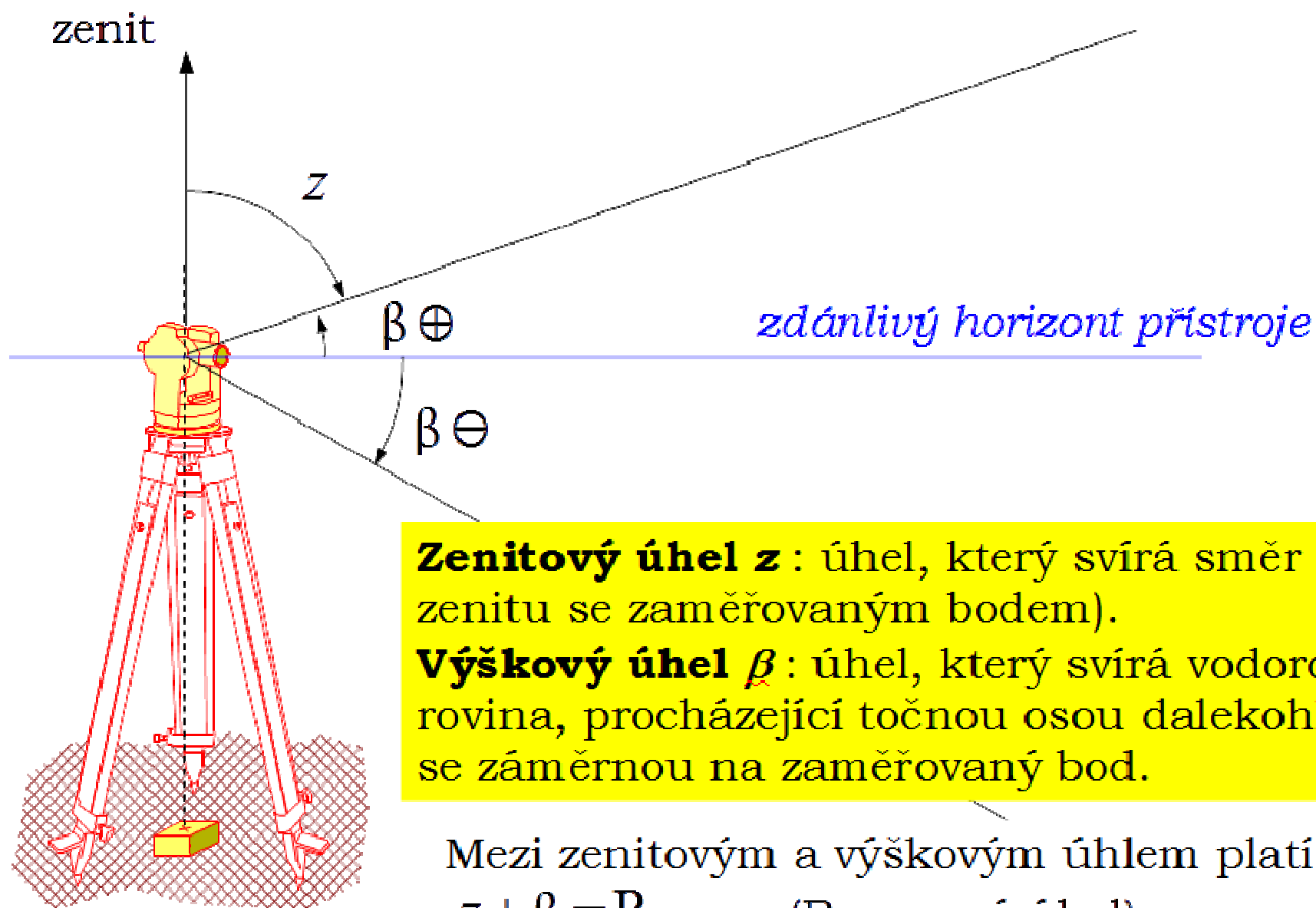
Zápisník měření vodorovných směrů

Zápisník měřených vodorovných směrů

Nomenklatura:				Stanovisko: <i>centrické</i>						Teodolit: <i>Theo 010 B</i> č. <i>103114</i>												
Číslo a název bodu				Cíl: <i>centrický</i>						postaven na <i>stativu</i> úhlová míra <i>grády</i>												
				Měřil: <i>J. K.</i> dne <i>25.6.99</i>						Stav povětrnosti: <i>oblačno, mírný vítr</i>												
Směr na	Ra da	1. skupina			Průměr skupiny Redukce		2. skupina			Průměr skupiny Redukce		3. skupina			Průměr skupiny Redukce		Centrační změny		Průměr ze 3 skupin			
																	cíl stanovisko	Centrováný směr				
<i>Poč.</i>	I	0	00	32	00	06	66	63	84	63	56	133	86	53	86	54						
	II	199	99	79	00	00	266	63	28	00	00	333	86	56	00	00				0	00	00
62 Bohoslovecká kolej	I	12	93	92	93	63	79	57	22	57	12	146	80	09	80	16						
	II	212	93	34	93	57	279	57	01	93	56	00	80	24	93	62				12	93	58
29 kostel sv. Ludmily	I	14	10	98	10	79	80	74	36	74	41	147	97	37	97	36						
	II	214	10	60	10	73	280	74	46	10	85	347	97	34	10	82				14	10	80
19 chrám sv. Víta	I	30	61	60	61	37	97	24	90	24	86	164	48	01	47	87						
	II	230	61	14	61	31	297	24	82	61	30	364	47	73	61	33				30	61	31
18 kostel sv. Norberta	I	99	05	12	04	98	165	68	48	68	34	232	91	55	91	44						
	II	299	04	84	04	92	365	68	19	04	78	32	91	34	04	90				99	04	87
<i>Poč.</i>	I	00	00	16	00	17	66	63	32	63	48	133	86	72	86	73						
	II	200	00	18	00	11	266	63	64	99	92	333	86	74	00	19				0	00	07
	I																					

Měření svislých úhlů

Mezi zenitovým a výškovým úhlem platí:

$$z + \beta = R \quad (R = \text{pravý úhel})$$

Měření svislých úhlů (2)

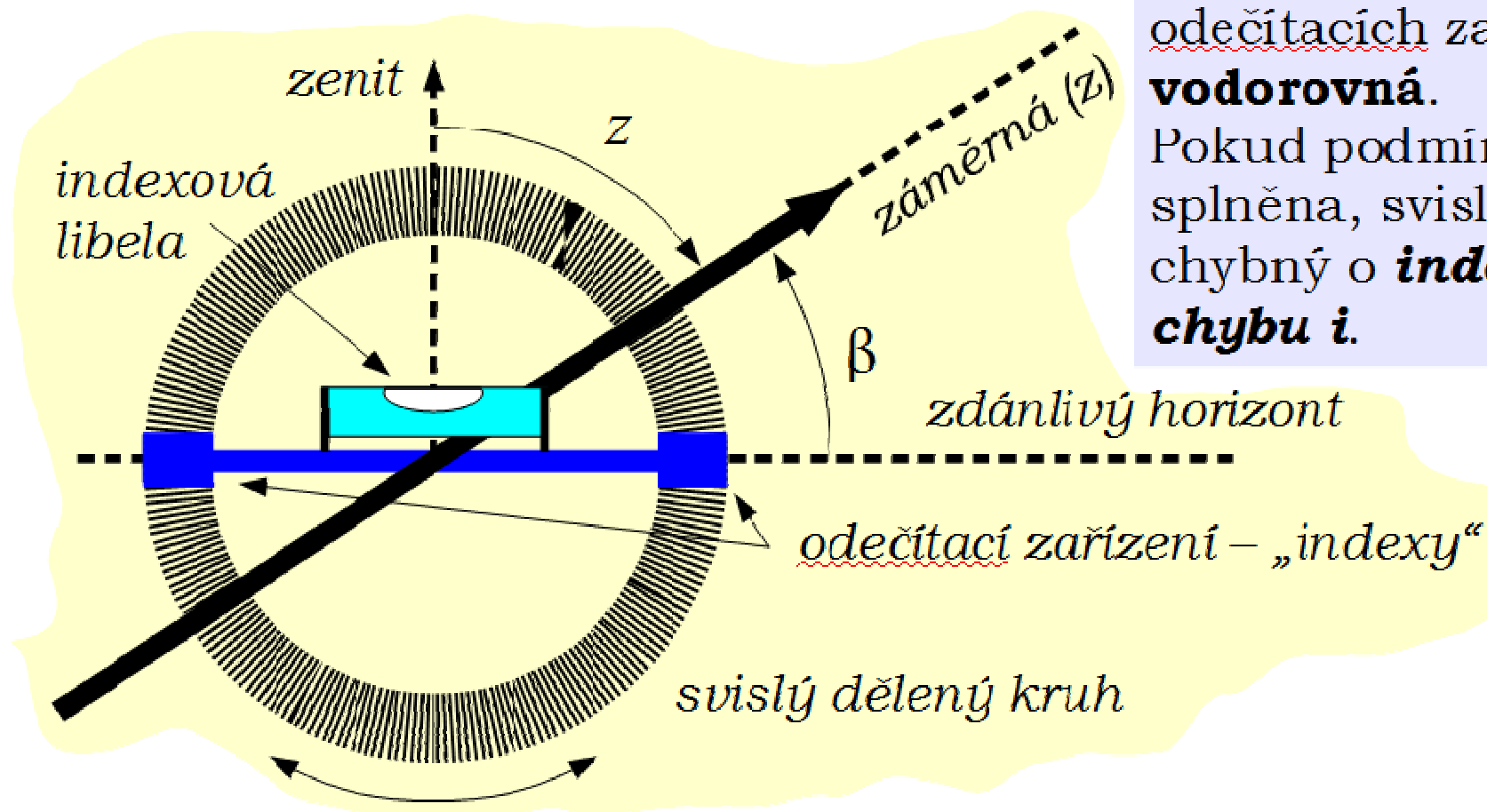
Svislé úhly zpravidla měříme v jedné nebo ve dvou polohách dalekohledu.

Měříme:

- zenitové úhly (téměř vždy), nebo
- výškové (+) a hloubkové (-) úhly.

Před odečtením svislého úhlu musí být spojnice odečítacích zařízení **vodorovná**.

Pokud podmínka není splněna, svislý úhel je chybný o **indexovou chybu i** .

Chyby měřených svislých úhlů

Chyby přístrojové

- › indexová chyba;
- › vlivy způsobené osovými chybami (viz chyby Hz směrů);
- › a další.

Chyby měřické

- › z nepřesného urovnání indexové libely (kompenzátoru);
- › chyba v zacílení dalekohledu;
- › chyba v odečtení úhlové stupnice;
- › chyba v určení výšky teodolitu a cíle;
- › chyba způsobená nepřesnou centrací teodolitu

Chyby z vnějšího prostředí

- › vliv vertikální refrakce
- › vliv vibrace (vzduchu)

Postup při měření svislých úhlů:

- Centrace a horizontace teodolitu
- Zvolí se počáteční bod a směr, od kterého se bude měřit
- V I. poloze dalekohledu se zacílí na bod, pointace
- Přečte se údaj Vz (vertikální nebo zenitový úhel)
- Dalekohled se proloží dalekohled do II. polohy, zacílí se a odečte se hodnota zenitového úhlu.
- Vypočte se indexová chyba

Platí: $zI + zII = 400g$

Výpočet indexové chyby: $i = 400g - (zI + zII) / 2$

$z = zI + i$